

MÜLKİYET HAKLARI İKTİSADİ: MÜLKİYET YAPISI VE İKTİSADİ PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ

Coşkun Can Aktan¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4294-2314

Öz

Mülkiyet hakları iktisadi, mülkiyet hakları ile iktisadi performans arasındaki ilişkileri analiz eden bir araştırma programıdır. Hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde bir alt disiplin ya da çalışma alanı olarak ortaya çıkan “mülkiyet hakları iktisadi” mülkiyeti bir kurum olarak ele alır ve özel mülkiyeti iktisadi gelişmenin ana dinamosu olarak görür. Ronald Coase, Oliver E. Williamson, Elinor Ostrom gibi Nobel ekonomi ödülü bu disiplinin kurucuları ve öncüleri kabul edilir. Mülkiyet hakkı, insanın bir mal üzerinde sahip olma, tasarrufta bulunabilme, ürünlerinden yararlanma ve bu malı başkalarına devredebilme haklarını kapsayan bir kavramdır. Kullanma (yararlanma) ve transfer edebilme (devredebilme) mülkiyet haklarının ana özelliklerini oluşturur. Mülkiyet haklarının birçok farklı türü bulunmaktadır, ancak genel ayırım özel mülkiyet ve kamusal mülkiyet şeklindedir. Bu çalışmanın amacı mülkiyet hakları iktisadi literatürü çerçevesinde mülkiyet yapısı ile iktisadi performans arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Mülkiyet Hakkı, Özel Mülkiyet, Kamusal Mülkiyet, Etkinlik, İktisadi Performans

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir-Türkiye.
E-posta: ccan.aktan@deu.edu.tr Sorumlu Yazar

THE ECONOMICS OF PROPERTY RIGHTS: THE RELATIONSHIP BETWEEN PROPERTY STRUCTURE AND ECONOMIC PERFORMANCE

Coşkun Can Aktan

ABSTRACT

The economics of property rights is a research program that studies the role of property rights in economic development. As a sub-discipline of the law and economics approach, it recognizes ownership or property as an institution and considers private ownership as a main dynamo of the economic development. The Nobel laureates Ronald Coase, Oliver E. Williamson and Elinor Ostrom are accepted as the pioneers of this research program. A property right is an exclusive authority to determine how a scarce resource is used. It involves possession and ownership of things owned. Exclusivity and transferability are two main characteristics of the property right. There are different forms of property. It can be broadly classified into two types, private property and public property. This paper aims to analyze the relationship between types of property and economic performance within the literature of the economics of property rights.

Keywords: Property Rights, Private Property, Public Property, Efficiency, Economic Performance

JEL Code: D23, K11,

I. GİRİŞ

Mülkiyet hakkı ve özgürlüğü iktisadi hayatın vazgeçilmezidir. Hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde bir alt disiplin ya da çalışma alanı olarak ortaya çıkan “*mülkiyet hakları iktisadi*” (economics of property rights) mülkiyeti bir kurum olarak ele alır ve özel mülkiyeti iktisadi gelişmenin ana dinamosu olarak görür. Ronald Coase, Oliver E. Williamson, Elinor Ostrom gibi Nobel ekonomi ödülü sahipleri yansıra Harold Demsetz, Almen Alchian, Steven N. E. Cheung vd. bilim insanları bu disiplinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine çok ciddi katkılar sunmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı mülkiyet hakları iktisadi perspektifinden mülkiyet yapısı ve organizasyonel performans arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmamızda öncelikle mülkiyet hakkının bir temel ekonomik özgürlük olduğu vurgulanacak, mülkiyet hakkının tanımı, kapsamı ve türleri konusunda bilgiler sunulacaktır. Daha sonra mülkiyet ile organizasyonel performans konusu ele alınacak ve bazı matris analizleri ile şu soruların cevapları araştırılacaktır:

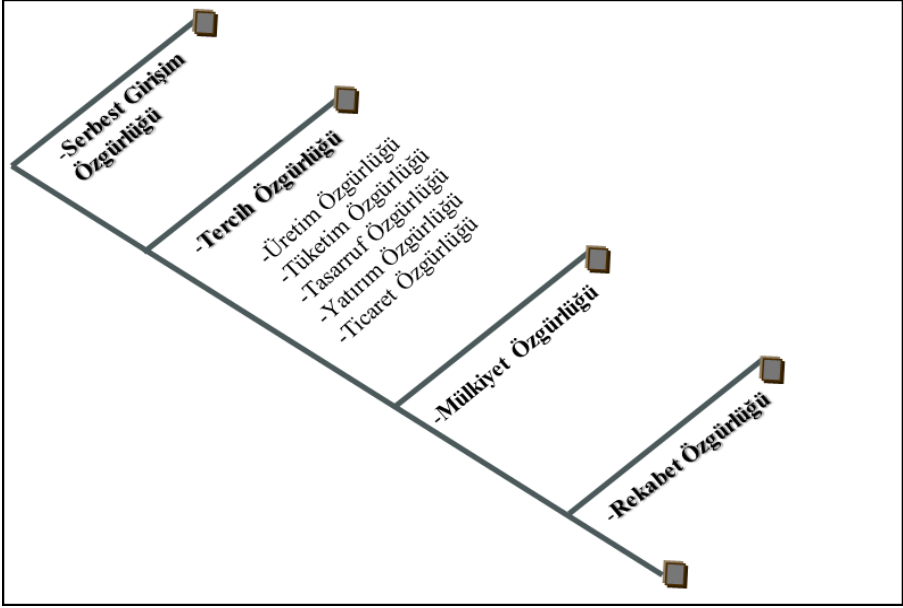
- Organizasyonel performans nedir ve organizasyonel performansı belirleyen başlıca kriterler nelerdir?
- Organizasyonel performans ile mülkiyet yapısı arasında bir bağ söz konusu mudur?
- Organizasyonel performansın arttırılabilmesinde mülkiyet yapısı dışında diğer önemli faktörler nelerdir?
- Rekabet yapısı ile mülkiyet yapısı yüksek organizasyonel performansı belirleyen temel faktörler midir?
- Mülkiyet ve rekabet yapısından bağımsız İyi bir yönetim yapısı yüksek bir organizasyonel performans ortaya çıkarabilir mi?

II. PİYASA EKONOMİSİ, EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER ve MÜLKİYET HAKKI

Piyasa ekonomisi, ekonomik özgürlüklerin mevcut olduğu ve etkin bir şekilde korunduğu bir ekonomik düzen modelidir. Piyasa ekonomisinde esasen üç temel ekonomik özgürlükten söz edilebilir. Birinci temel ekonomik özgürlük; iktisadi yaşamda bireylerin özgürce faaliyette bulunma imkânına sahip olmasıdır ve bunu “*serbest girişim özgürlüğü*” (teşebbüs özgürlüğü) olarak adlandırabiliriz. İkinci temel ekonomik özgürlük; bireylerin hangi mal ve hizmeti üreteceklerine ve/veya tüketeceklerine özgürce karar verebilmeleridir ve bunu da “*tercih özgürlüğü*” olarak adlandırabiliriz. Üretim özgürlüğü, tüketim özgürlüğü, tasarruf özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, ticaret özgürlüğü vs. tercih özgürlüğü şemsiyesine dahil edebileceğimiz

hak ve özgürlüklerdir. Ve üçüncü temel ekonomik özgürlük; bireylerin ürettikleri mal ve hizmetler üzerinde özgürce tasarrufta bulunma, kullanma, ürünlerinden yararlanma vs. tasarruf ve yatırım tercihlerine “mülkiyet özgürlüğü” adını verebiliriz (Şekil-1).

Şekil-1: Ekonomik Özgürlükler ve Mülkiyet Hakkı (Özgürlüğü)

Kaynak: Tarafımızca geliştirilmiştir.

III. MÜLKİYET HAKKI ve ÖZGÜRLÜĞÜ: TANIMI, KAPSAMI ve TÜRLERİ

Mülkiyet, insanın bir mal üzerinde sahip olma, sahip olduğu malı üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunabilme, ürünlerinden ya da semerelerinden yararlanma ve bu malı başkalarına devredebilme haklarını kapsayan bir kavramdır. (Şekil-2) Mülkiyet hakları iktisadına katkıda bulunan Armen Alchian'ın ifadesiyle “İnsanlar aynı zaman içerisinde mülkiyet üzerinde farklı şekillerde tasarrufta bulunma hakkına sahip olabilirler. A, bir arazi üzerinde buğday yetiştirme hakkına sahip olabilir. B, arazi üzerinde çalışma hakkına sahip olabilir. C, çalışırken sigara içebilir ve küllerini araziye atabilir. D, arazi üzerinde bir uçakla seyahat etme hakkına sahip olabilir. E, komşu arazi sahibinin bazı araç ve gereçlerini kendi arazisinde kullanabilir. Tüm bunlar mülkiyet hakkının transfer edilebilir olduğunu gösterir. Özetle, mülkiyet hakkı, bir arazi üzerinde farklı kişilere “sahiplik” hakkı verir.” (Alchian, 1977, s.132-33).

Sekil-2: Mülkiyet Hakkı: Tanımı ve Kapsamı

	Unsur	Tanım / Kapsam
1	Sahiplik	İnsanın bir mal ya da eşya üzerinde «sahip» olma; yani «bu benim» ya da «şu senin» diyebilme hakkı ve yetkisidir.
2	Kullanım	İnsanın sahip olduğu mal ya da eşyayı istediği şekilde kullanabilme hak ve yetkisidir.
3	Yönetme	İnsanın mal ve mülkünü bizzat kendisi ya da vekilleri aracılığıyla yönetebilmesi hakkı ve yetkisidir.
4	İstifade	İnsanın mal ve mülkünün kendisinden ya da ürünlerinden (semelerinden) yararlanabilme hakkı ve yetkisidir.
5	Koruma	İnsanın sahip olduğu mal ve mülkünü koruma ve güvence altına alma hakkı ve yetkisidir.
6	Devretme (Transfer)	İnsanın sahip olduğu mal ve mülkü miras ya da bağış yoluyla başkalarına devredebilme hakkı ve yetkisidir.

Kaynak: Tarafımızca geliştirilmiştir.

En kısa ve öz bir ifadeyle; mülkiyet “*sahiplik*” demektir. İktisadi anlamda mülkiyet kavramı iktisadi kaynakların, malların ve hizmetlerin aidiyetinin, tasarrufunun ve kullanımının rasyonel olarak düzenlenmesi anlamına gelir. Hukuki açıdan mülkiyet kavramı ise yasaların sınırlarını çizdiği ve üzerinde oturma, kullanma, yararlanma, tasarruf gibi kişisel ve aynı hakları barındıran çoğu zaman eşya hukukundan doğan hakları ifade etmektedir (Öztaş, 2012, s.757-760). Hukuki açıdan mülkiyet hakları, formel ve informel kurallar neticesinde bir toplulukta mal ve hizmetler üzerindeki yasal hakimiyeti ve bu hakimiyetin koruma araçlarını ortaya koyar. Hukuki perspektif üzerine kurulan mülkiyet hakkı ise mülkiyet üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarruf haklarını etkinlik, verimlilik ve fayda-maliyet analizleri çerçevesinde inceler².

Tarihsel sebeplerden dolayı mülkiyet genel olarak yasaların koruması ve güvence altına alması gereken bir hak olarak düşünüldüğünden daima hukuk biliminin bir konusu olarak ele alınmıştır. Mülkiyet, genel anlamda hu-

²Armen Alchian ve Harold Demsetz mülkiyet haklarının aktif ve pasif bir şekilde nitelendirilebileceğini önermişlerdir. Aktif haklar; eşyayı kullanma, semelerinden yararlanma, iradeye bağlı tasarruf haklarını vs. kapsamaktadır. Bu sebeple aktif haklar ekonomi biliminin ilgi alanına girmektedir. Pasif haklar ise sınırları kurallar ile belirlenmiş varlıkların sahipliğini gösteren haklardır. Pasif haklar başkasının mülkiyetindeki bir eşyaya ilişkin her türlü saldırıyı önlemek için hukuk perspektifini kullanır (Alchian, 1965; Alchian ve Demsetz, 1973).

kuk biliminin ve özel olarak da eşya Hukuku'nun konusunu oluşturur.³ Ancak bu geleneksel bakış açısı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı adı verilen bir inter disiplinler alanının doğması ve gelişmesi ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır. Bugün mülkiyet hem Hukuk, hem de İktisat disiplinlerinin temel araştırma konularından birisi olarak kabul edilmektedir.

İktisat bilimi ile mülkiyet hakkı arasındaki ilişki aslında mülkiyet hakkı kavramının sınırları içerisinde ele aldığımız "kullanma hakkı" içerisinde gizlidir. Kullanma hakkına göre mülkiyet hakkı bir kişiye herhangi bir iktisadi değeri meşru yollardan kullanma hakkını vermektedir. İktisat biliminin en temel sorunlarından olan üretim faktörlerinin, yani kaynakların, nasıl ve kimin için kullanılacağına karar verilmesi gündeme geldiğinde, en temel belirleyici unsur mülkiyet olmaktadır. Mülkiyet hakkı sisteminin sağladığı kullanım hakkı, kıt kaynakların alternatif kullanım imkânları arasında nasıl kullanılacağına karar verilmesinde en temel faktörlerden birisidir (Demir,1996, s.227-228).

Mülkiyet hakkının konusu "mal", "mülk", "eşya" vs. dir. Mülkiyet hakkının konusu taşınır ve taşınmaz mallar olabileceği gibi; maddi ve gayrimaddi mallar ve haklar da olabilir. Edebiyat, sanat, müzik, mimari vb. gibi eserler fikri mülkiyetin konusunu oluştururken; sanayi ve teknolojiyi ilgilendiren alanlardaki markalar, buluşlar, tasarımlar vs. sınai mülkiyetin konusunu oluşturur. Kişi, bir malın bizzat kendisi üzerinde sahip olabileceği gibi (ayn mülkiyeti); malın sadece menfaatlerini kullanma hakkına da sahip olabilir (menfaat mülkiyeti). Yine kişi geleceğe yönelik bir mal ya da para alacağı hakkına da sahip olabilir (deyn mülkiyeti).⁴

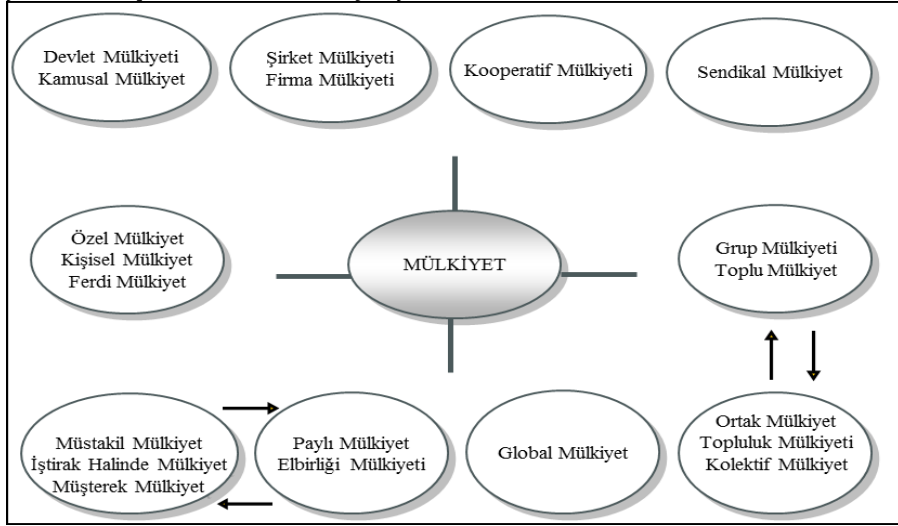
Mülkiyeti ayrıca sahiplik yönünden de muhtelif adlar altında sınıflandırabiliriz (Şekil-3) Örneğin; bir tek kişi mülkiyetin sahibi olabileceği gibi birden çok kişi farklı statülerde ve muhtelif oranlarda mülkiyetin sahibi olabilir. Kooperatif mülkiyeti, sendikal mülkiyet, şirket mülkiyeti vs. toplu mülkiyetin farklı biçimlerdir. Devlet mülkiyeti ya da

³ Eşya hukuku perspektifinden mülkiyet hakkı konusunda bkz.Ertaş, 2018; Ayan, 2016; Eren, 2011; Oğuzman vd, 2012.

⁴ *Ayn mülkiyeti, deyn mülkiyeti ve menfaat mülkiyet İslam hukukunda kullanılan kavramlardır. İslam hukukunda eşya kavramı yerine ayn, deyn ve menfaat kavramları kullanılmaktadır. Ayn; konut, otomobil vs. mal ve mülk ifade eder. Deyn ise kişinin bizzat elinde olmasa dahi nihayetinde zimmetinde olan mal ve mülk demektir. Menfaat ise sahip olunan mal ve mülkün ürünlerinden (semerelerinden) yararlanabilme hakkıdır.* Bu konuda bkz: Karaman, 2016. Bu konuda daha özet bilgileri için H. Karaman'ın İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı maddelere müracaat edilebilir. Bkz. Hayrettin Karaman, " Ayn", TDV. İslam Ansiklopedisi, 4. Cilt. 1991. s. 257.; Bkz. Hayrettin Karaman, "Deyn", TDV. İslam Ansiklopedisi, 9. Cilt. 1994. s. 266.

kamusal mülkiyet kamu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu mülkiyeti ifade eder. Kolektif mülkiyet ise kavramsal açıdan “toplu mülkiyet” ya da “topluluk mülkiyeti” demektir ve daha ziyade sosyalizmin öngördüğü mülkiyet biçimine atıfta bulunur.

Sekil-3: Sahiplik Yönünden Mülkiyet Şekilleri

Kaynak: Tarafımızca geliştirilmiştir.

Hukuki anlamda muhtelif mülkiyet şekilleri sözkonusu olabilmektedir. Örneğin; paylı mülkiyette maddi anlamda bir bölünmenin sözkonusu olmadığı bir mülkiyet üzerinde malikler payları oranında sahiptirler. Maliklerden her biri kendi payı üzerinde diğerlerinden bağımsız olarak tasarrufta bulunabilir. Paylı mülkiyete “müşterek mülkiyet” adı da verilmektedir. Buna karşın elbirliği mülkiyetinde maliklerin mülkiyet üzerinde pay oranları belli değildir, bir başka ifadeyle malikler belli olmayan payları üzerinde tek başlarına bir tasarruf yetkisine sahip değildirler. “İştirak halinde mülkiyet” olarak da adlandırılan bu mülkiyet şeklinde ortaklar malın tamamına hep birlikte malik sıfatına haizdirler. (Eren, 2011, s.83-87; Oğuzman vd, 2012, s.307-308)

Kamusal mallar literatüründe yapılan sınıflamayı esas alarak da bir mülkiyet sınıflaması yapılması mümkündür.⁵ Kişisel/ ortak mülkiyet ve mülkiyetten yararlanma yönünde dışlamanın mümkün olup olmaması esas alınarak bir değerlendirme yapıldığında dört farklı mülkiyet şekline

⁵ Burada kamusal mallar teorisi literatüründe yer alan kamusal mal tipolojisini esas alarak mülkiyet haklarına uyarlanmış bulunuyoruz. Kamusal mallar teorisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Aktan, 2000.

ulaşmak mümkündür. (Şekil-4) Örneğin; kişisel mülkiyette mülkiyetten yararlanma tamamen kişiye özgüdür ve mülkiyetten başkalarının yararlanmaları engellenebilir. Örneğin, kişinin kendi sahip olduğu bir malikanedeki yüzme havuzundan sadece kendisi ve ailesi yararlanır.

Şekil-4: Mülkiyet Haklarının Bir Başka Tasnifi

		Mülkiyetten Yararlanma / Mülkiyeti Kullanma	
		dışlama mümkün	dışlama mümkün değil
Mülkiyetten Yararlanma	kişisel	KİŞİSEL MÜLKİYET ÖZEL MÜLKİYET (Örnek: cep telefonu, laptop, özel yüzme havuzu, özel tenis kortu)	GLOBAL MÜLKİYET (Örnek: açık denizlerde yat gezisi, okyanus balıkçılığı)
	ortak	GRUP MÜLKİYETİ KLÜP MÜLKİYETİ (Örnek: yüzme havuzu/tenis kortu klüplerine üyelik; kablo TV servisine üyelik; özel wifi servisi vs.)	TOPLU MÜLKİYET TAM KAMUSAL MÜLKİYET (Örnek: ulusal parklar, uydu kanalıyla bedava radyo-televizyon yayıncılığı, kamusal alanlarda bedava wifi vs.)

Kaynak: Tarafımızca geliştirilmiştir.

Global mülkiyet adı verilen bazı mal türlerinde bireyler mülkiyeti kişisel düzeyde kullanabilirler ancak mal ve hizmetlerden başkalarının yararlanmasını engelleyemezler. Okyanus balıkçılığı bu konuda örnek verilebilir. “Klüp mülkiyeti” adı verilen mülkiyet şeklinde ise belirli bir grup üyeleri bir bedel (fiyat) ödemek suretiyle mülkiyetten ortak yararlanırlar ve bedel ödemeyenler mülkiyetin yararlarından istifade edemezler. Yani klüp mülkiyetinde “ortak tüketim” ve “dışlanamazlık” özellikleri bir arada mevcuttur. Son olarak, hiç kimsenin tüketimden mahrum bırakılmadığı (dışlanamadığı) ve bireysel değil toplu mülkiyete konu olan şekli ise “toplular mülkiyeti” olarak adlandırılabilir.

IV. MÜLKİYET ve İKTİSADİ PERFORMANS

Mülkiyet hakları iktisadi alanında yapılan çalışmalar mülkiyet yapısı (özel mülkiyet, ortak mülkiyet, kooperatif mülkiyet, kamusal mülkiyet, kolektif mülkiyet, vs.) ile organizasyonel performans arasında çok yakın ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu alanda yapılan ampirik çalışmalar bize yüksek organizasyonel performansın (karlılık, verimlilik, kalite, düşük ma-

liyet, yenilik, yaratıcılık vs.) ancak özel mülkiyetin varlığı halinde mümkün olabileceğini göstermiştir. Mülkiyet, tek başına ekonomik etkinlik için yeterli değildir. Etkinlik ancak özel mülkiyet ve rekabetin bir arada bulunması halinde mümkün olabilir.

Mülkiyet, piyasa yapısı ve iktisadi performans arasındaki ilişkiyi öncelikle üç ayrı teorik yaklaşım dâhilinde özetledikten sonra mülkiyet yapısı (mülkiyet şekilleri) ile performans arasındaki ilişkiyi matris analizleri yardımıyla ele almaya çalışacağız.⁶

Teorik Yaklaşımlar

Mülkiyet ve piyasa yapısı ile performans arasındaki ilişkiyi ilişkin başlıca teorik yaklaşımları ikiye ayırmak mümkündür: “*Mülkiyet Hakları Yaklaşımı*” ve “*X Etkinlik/Etkinsizlik Yaklaşımı*” (Bartel and Schneider, 1991; Dunshire, 1988:364.) Bunlardan ilki mülkiyet-etkinlik; ikincisi rekabet-etkinlik ilişkisini incelemeye yöneliktir.

Literatürde mülkiyet hakları yaklaşımı olarak bilinen teoriyi geliştiren kişilerin başında Ronald Coase, Armen Alchian, Harold Demsetz gibi iktisatçılar gelmektedir.⁷ Bu iktisatçılara göre organizasyonda performansı belirleyen ana göstergeler “*mülkiyet*” ve “*yönetim*” dir. Bu yaklaşıma göre herhangi bir organizasyonda eğer mülkiyet ile yönetim birbirinden ayrı ise, o zaman organizasyonel performans düşük olur ve organizasyonda etkinsizlikler ortaya çıkar. Bu yaklaşım, literatürde “*sahip-vekil teorisi*” olarak da bilinir.⁸ Açık olarak ifade etmek gerekirse, bu teoriye göre eğer bir organizasyonda sahip, mülkiyetinde bulunan organizasyonu kendi yönetmiyorsa o zaman organizasyonel performansta azalmalar görülebilir.

Mülkiyet hakları teorisinin temel varsayımları şunlardır:⁹

- Mülkiyet sahibi işletmeyi geliştirmek için daha fazla çaba sarf eder. Mülkiyet sahibinin doğrudan işletmeyi yönetmemesi durumunda bir “vekil” tayin etmesi ya da ataması gerekir. Vekil işletme sahibi değildir, işletmeyi yönetmekle görevli kişidir.

⁶ Bu bölümdeki açıklamalar geniş ölçüde şu çalışmalarımızdan alıntılar yapılarak oluşturulmuştur. Bkz. Aktan, 1999; Aktan & Özkıvrak, 1999.

⁷Mülkiyet hakları teorisi hakkında bkz: Demsetz, 1964, 1966, 1967, 1998, 2002; Alchian and Demsetz, 1972; Williamson, 1985; Alessi, 1980; Furubotn and Pejovich, 1974; Putterman, 1986; Pejovich, 1990; Cheung, 1968; Barzel, 1989; Ostrom, 1990, 2008; Foss & Foss, 2015. Türkçe’de mülkiyet hakları konusunda yazılmış çok az sayıda kitap/makale mevcuttur. Bu konuda emek verilerek yazılmış bir çalışma için bkz. Oğuz, 2003.

⁸Bkz: Stiglitz, 1992; Sahip-vekil teorisi ile ilgili temel makale Ross’a aittir. Bkz: Ross, 1973.

⁹ Aktan & Özkıvrak, 1999: 16.

- Vekilin işletmeyi iyi yönetmemesi halinde işletme sahibi vekilin işine son verir ve yeni bir yönetici atar.
- Eğer organizasyonda sahip tarafından vekil ya da vekillere sağlanan teşvikler yüksek ise o zaman vekiller daha fazla çalışma gayreti içerisinde olurlar. Örneğin, organizasyonda vekillere yönelik kazanç paylaşımı planı şeklinde bir uygulama var ise, bu yöneticileri daha fazla çalışmaya sevk eder.
- Bu teori çerçevesinde değerlendirildiğinde özel organizasyonlarda performansın kamusal organizasyonlara göre daha yüksek olacağını söylemek mümkündür. Zira kamusal organizasyonlarda bir “sahip” bulunmamaktadır. Kamusal mülkiyetin sahibi herkeştir, yani tüm toplumdur. Özel organizasyonlarda ise “sahiplik” ve “mülkiyet” açık ve bellidir. Kamu kurumları ve kamu teşebbüsleri, halk tarafından doğrudan değil, politik müteşebbisler (seçilmiş ya da seçilmiş vekillerin atadığı bürokratlar) aracılığıyla yönetilirler. Politik müteşebbisler organizasyonun gerçek sahibi olmadıklarından özel müteşebbisler gibi davranmazlar. Bu kişilerin atanmasında her zaman liyakat ilkesi geçerli olmayabilir. Nepotizm (akraba kayırmacılık), kronizm (eş-dost kayırmacılık) ve partizanlık (siyasal kayırmacılık) kamusal organizasyonlarda genellikle çok yaygındır. Öte yandan, politik müteşebbisler iflas tehlikesi ile karşı karşıya değildirler. Kamu teşebbüsünün zarar etmesinden bu kişiler direkt sorumlu tutulmazlar. Tüm bu açıklamaların ışığında kamusal organizasyonlarda “sahiplik” olmaması dolayısıyla, bu organizasyonlarda etkinlik ve verimliliğin özel organizasyonlara oranla çok daha düşük olacağını söyleyebiliriz.

X-Etkinlik teorisi ise daha önce de belirttiğimiz gibi Amerikalı iktisatçı Harvey Leibenstein¹⁰ tarafından geliştirilmiştir. Leibenstein’e göre rekabetçi piyasalarda etkinlik; monopolcü piyasalarda ise etkinsizlik geçerlidir. Rekabetçi piyasalarda üreticiler maliyetlerini minimize etmek ve kaynaklarını israf etmeden etkin bir şekilde kullanmak zorundadırlar. Oysa monopol

¹⁰ Leibenstein x-etkinlik kavramını ilk kez 1966 yılında kullandığı bir makalede kullanmıştır. Bkz. Leibenstein, 1966. Leibenstein x-etkinliğin aynı zamanda “motivasyonel etkinlik” olarak da adlandırılabileceğini ifade etmektedir. Leibenstein, 1966: 392. x-etkinlik, e-etkinsizlik, optimal etkinlik vs. kavramları Leibenstein’in şu makalesinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bkz. Leibenstein, 1979.

piyasalarında, monopolcü tek satıcı konumunda olduğundan ve yüksek maliyet ile de karını maksimize edebileceğinden etkinlik konusu o kadar önem taşımaz. Başka bir ifadeyle, monopolcü üzerinde maliyetlerini minimize etme baskısı söz konusu olmadığından uzun dönemde toplam maliyetlerinde bir yükselme görülür. Bunun sonucu ise toplam refah kaybı ve tüketici artığı'nın azalmasıdır. Eğer bu açıklamalarda öne sürülen tezler doğru kabul edilirse, o zaman kamusal organizasyonlarda X etkinsizliğin; özel organizasyonlarda ise X etkinliğin genel olarak geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni, kamusal organizasyonların genellikle rekabet baskısından uzak olmaları ve monopolcü durumunda bulunmalarıdır. Özel organizasyonların faaliyet gösterdiği özel sektörde rekabet, kamu sektörüne oranla çok daha belirgindir.

Organizasyonel Performansın Ölçülmesi

Bir organizasyonun amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirip gerçekleştirmediğini tespit etmek için "*performans değerlendirme ve ölçme*" adı verilen çalışmaların yapılması gerekir. Performans değerlendirme ve ölçme konusunda yapılacak olan ilk işlerden birisi organizasyonun hangi kriterler ve boyutlar açısından değerlendirileceği meselesidir. Organizasyonel performansın ölçülmesinde kullanılacak kriterleri başlıca 7 ana başlık altında toplayabiliriz:¹¹

- Kalite,
- Verimlilik,
- Karlılık,
- Maliyet,
- Yenilik,
- Müşteri memnuniyeti,
- Çalışanların memnuniyetidir.

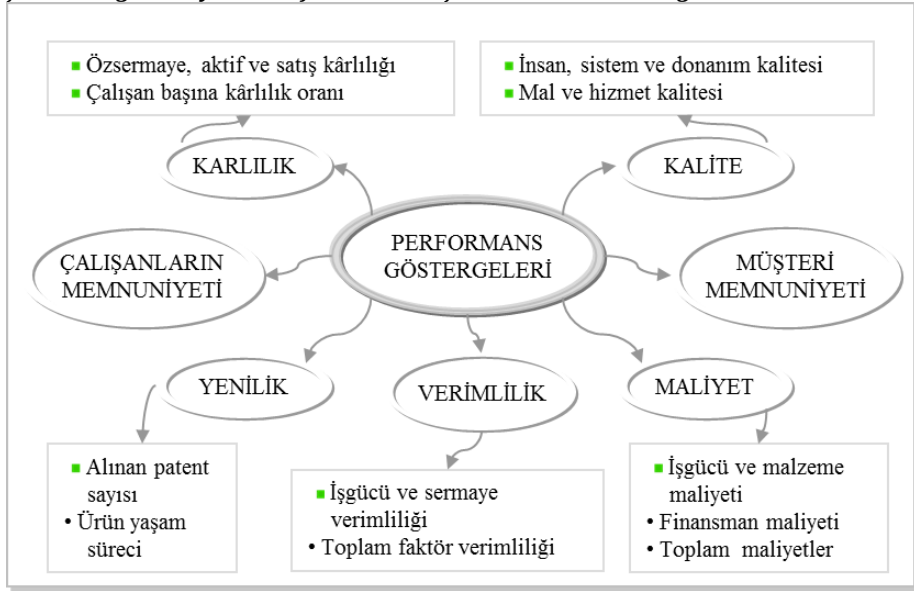
Bu performans kriterleri ya da performans göstergeleri de kendi içerisinde alt gruplara ayrılabilir (Bkz: Şekil-5). Örneğin, kalitenin ölçülmesinde başlıca şu boyutlardan söz edilebilir; insan kalitesi, sistem kalitesi, yönetim kalitesi, ürün ve hizmet kalitesi. Bu belirtilen kalite boyutları da daha spesifik olarak incelenebilir. Örneğin; ürün kalitesinin ölçülmesinde hatalı mal oranı, makine arızası, iade edilen ürün oranı, ürünün müşteriye teslimat süresindeki gecikmeler, servisle ilgili şikâyetler ve saire dikkate alınabilir.

¹¹ Aktan & Özkıvrak, 1999:8.

Organizasyonel performansın diğer bir göstergesi karlılıktır. Karlılık, en basit ifadeyle kazancın, bu kazancı sağlamak için kullanılan sermayeye oranıdır. Karlılık kavramı da teknik açıdan bazı alt gruplara ayrılabilir. Örneğin, organizasyonda satış karlılığı, öz sermaye karlılığı, brüt satış karı, net dönem karı, işletme faaliyet kar/zararı, vergi öncesi/sonrası kar vs. karlılık boyutları olarak ele alınabilir ve ölçülebilir.

Verimlilik bir diğer organizasyonel performans kriteridir. Genel olarak verimlilik, üretim sonucu (çıktı) ile üretim faktörleri (girdi) arasındaki ilişkiyi ifade eder. Verimlilikten söz edilince; işgücü verimliliği, sermaye verimliliği, toplam faktör verimliliği ve saire verimlilik boyutlarının tek tek ele alınması gerekir.

Şekil-5: Organizasyonel Performansın Ölçülmesi: Temel Göstergeler

Kaynak: Aktan & Özkıvrak, 1999: 10

Organizasyondaki bazı temel maliyet göstergelerine bakılarak da organizasyonel performans ölçülebilir. İşgücü maliyeti, sermaye maliyeti, üretim maliyeti, finansman maliyeti, malzeme maliyeti vs. bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

Organizasyonel performansın ölçülmesinde kullanılacak kriterlerden birisi de yeniliktir. Organizasyondaki yeni buluşlar, yeni ürünler, ürünlerin yaşam devri vs. kriterler esas alınarak organizasyonda yenilik ve yaratıcılığın ne ölçüde var olduğu tespit edilebilir. Bunun dışında Ar-Ge harcamaları

ve diğer yeni temel teknolojiler açısından organizasyonun mevcut durumu diğer organizasyonlar ile karşılaştırılabilir.

Organizasyonel performans ölçülmesinde iki önemli kriter daha bulunmaktadır. Bunlar, müşteri memnuniyeti ve çalışanların memnuniyetidir. Müşteri memnuniyetini ölçmek için müşteri şikayetleri, yeni müşteri sayısı, siparişlerin teslimat süresi, hatalı mal teslimleri gibi bir takım kriterler esas alınabilir. Çalışanların memnuniyeti konusunda ise işe devamsızlık, işgücü devir oranı (bir yıl içinde işyerinden ayrılan personel yüzdesi; işten ayrılan personelin çalıştıkları departmanlar açısından dağılımı vs). gibi performans göstergelerine bakılabilir.

Matris Analizleri: Mülkiyet Yapısı ile Organizasyonel Performans Arasındaki İlişkiler

Bu bölümde mülkiyet yapısı ile organizasyonel performans arasındaki ilişkiyi bazı matrisler yardımıyla incelemeye çalışacağız. Konuyu daha iyi anlaşılır kılmak açısından organizasyonel performansı sadece “israf ve savurganlıklar” kavramı çerçevesinde ele alacağız.

İnsan doğası gereği para ve mülkiyete tutkun olan bir varlıktır. Paraya ve mülkiyete değer vermeyen insan sayısı yok denecek kadar azdır. Yine insan, doğası gereği kendi sahip olduğu parayı harcarken ve kendi sahip olduğu mal ve mülkü kullanırken son derece dikkatlidir. İnsan, genel olarak kendine ait olan parayı harcarken ya da mülkiyetini kullanırken içsel faydasını maksimize edecek ve dışsal faydayı minimize edecek şekilde davranır ve bu yönde karar ve tercihlerde bulunur.

İnsanlar genellikle kendi sahip olmadıkları parayı harcarken ya da kendi sahip olmadıkları mülkiyeti kullanırken, kendi özel paralarını harcarken ya da kendi özel mallarını kullanırken gösterdikleri hassasiyete sahip olmayabilirler. Çünkü özel alan ile kamusal alan arasında çok önemli bir fark vardır. Özel alan içinde bir “sahip” bulunur ve bu sahip kendi parasını harcar ya da kendine ait bir malı kullanır. Özel alan içerisinde müsrif davranan bir birey bunun bedelini kendisi öder. Örneğin, işletmesinde israf ve savurganlık yapan bir müteşebbisin maliyetleri artar ve dolayısıyla karı azalır. Dahası müsrif müteşebbis, haciz ve iflas gibi olaylarla da karşılaşabilir. Kamusal alan içerisinde ise *gerçek* bir “sahip” bulunmaz. Kamusal alanda başkasına ait paraları (halka ait paraları) başkası adına (halk adına) harcayan politik müteşebbisler bulunur. Politik müteşebbislerin müsrif davranmalarının bedelini kendileri değil, halk öder. Öte yandan, kamusal alanda, özel alandan farklı olarak herkese ait olan mülkiyeti herkesin kullanması söz konusudur.

Kamusal alanda “sahip” bulunmaması (dolayısıyla özel mülkiyetin olmaması) israf ve savurganlıkların ortaya çıkmasına neden olur. Konuyu iki şekil üzerinde açıklamaya çalışalım.

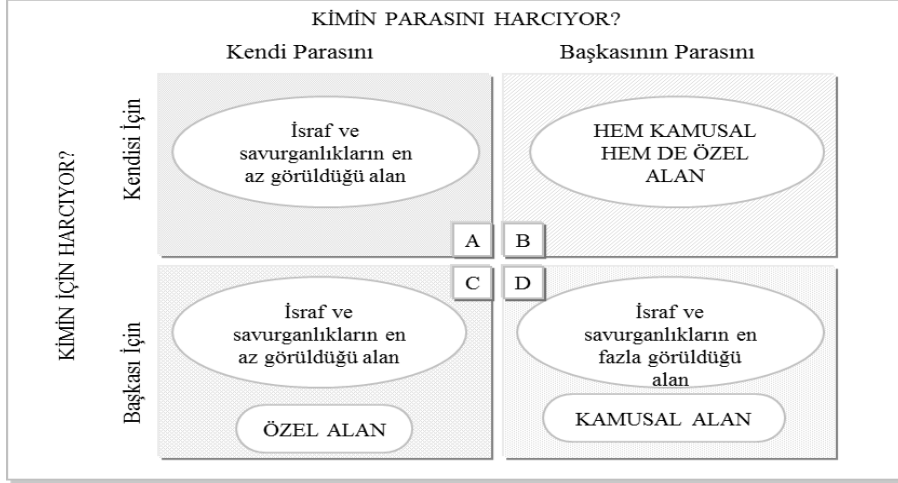
Şekil-6’da israf ve savurganlıklar yönünden özel harcama ve kamusal harcama arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹² Matris üzerindeki dört alan içerisinde israf ve savurganlıkların en fazla olduğu alan D alanıdır. Bu alanda başkalarının parası, başkaları için harcanır. Bu alanı “kamusal alan” olarak adlandırabiliriz. Örneğin, kamu ekonomisinde politikacılar kendi paralarını kendileri için değil, halkın paralarını yine halk için harcarlar. İşte, israf ve savurganlıkların asıl kaynağı bu alanıdır.

İsraf ve savurganlıkların en az olduğu alan ise A ve C alanıdır. Bu iki alanda birey, kendi parasını kendisi için ya da başkası için (eşi, çocukları, anne ve babası vs.) harcar. Bu alanda birey, parasını harcarken elde edeceği faydayı maksimize etmeye çalışır, mümkün olduğu ölçüde kaliteli mal ve hizmetleri en düşük fiyattan satın almak için çabalar. Burada hemen belirtelim ki, C alanı çok geniş olmayan bir alan olarak düşünülmelidir. Birey, ancak çok yakın olduğu eş, akraba ve dostları dışında başkası için genellikle para harcamaz. Bu alanda hem egoizm, hem de alturizm geçerli olabilir. Örneğin, bir kimse çıkarı dolayısıyla bir başkasına hediye verebilir veyahut da herhangi bir çıkar gözetmeksizin ihtiyacı olan yoksullara yardımda bulunabilir. İlk örnekte egoist, ikinci örnekte ise alturist bir eğilim söz konusudur.

Şekil-7’de ise israf ve savurganlıklar yönünden özel mülkiyet ve kamu mülkiyeti arasındaki farklılık ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şekilden anlaşılacağı üzere burada da israf ve savurganlıkların en fazla olduğu alan D alanıdır. Bu alanda devlete ait mal ve mülk (kamusal mülkiyet) halkın seçtiği temsilciler ve onların atadığı bürokratlar tarafından idare olunmaktadır. “Kamusal alan” olarak adlandırdığımız bu alanda israf ve savurganlıkların diğer tüm alanlara kıyasla çok daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

¹²Bilebildiğimiz kadarıyla çizdiğimiz birinci matrisi ilk geliştiren kişi Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Milton Friedman’dır. Friedman’ın geliştirdiği şekil şu eserde yer almaktadır: Milton Friedman and Rose Friedman, *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980. S.116. Biz Friedman’ın geliştirdiği matris üzerinde bazı değişiklikler yapmış bulunuyoruz. Ayrıca bu matrisi özel mülkiyet ve kamusal mülkiyete uyarlamış bulunuyoruz. Bkz. Şekil-6.

Şekil-6: İsrاف ve Savurganlıklar Yönünden Özel Harcama ve Kamusal Harcama Alanları

Kaynak: Aktan, 1999:20.

(Orijinal kaynak: Milton Friedman and Rose Friedman, *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980. s.116.; Yukarıdaki matrise Aktan tarafından bazı açıklayıcı bilgiler yazılmıştır. Matrisi geliştiren Friedman & Friedman (1980)dir.)

İsrاف ve savurganlıkların en az olduğu alan ise A alanıdır. Bu alanda birey kendine ait bir mülkiyeti kendisi kullanmakta ya da kendisi yönetmektedir. Örneğin, özel fabrika sahibi bir müteşebbis, mal ve hizmet üreten işletmesinde maliyetlerini minimize etme, karını maksimize etme gayreti içerisindedir. Müteşebbis, maliyetleri minimize etmek için organizasyondaki israf ve savurganlıkları ortadan kaldırmak zorundadır. Aksi halde, işletmenin zarar etme ve daha da kötüsü iflas etme tehlikesi bulunmaktadır.

İsrاف ve savurganlıkların ikinci derecede en az görüldüğü alan ise B alanıdır. Bu alanda özel işletme sahibi işletmeyi kendi yönetmemekte, Bu alan içerisinde de genel müdürün maliyetleri minimize etme ve karı maksimize etme çabası içinde olması gerekir. Aksi halde, işletme sahibi, genel müdürün işine son verir ve işletmenin başına yeni bir genel müdür getirir.

D alanı ile A alanı arasındaki temel farklılık şu iki noktadadır:

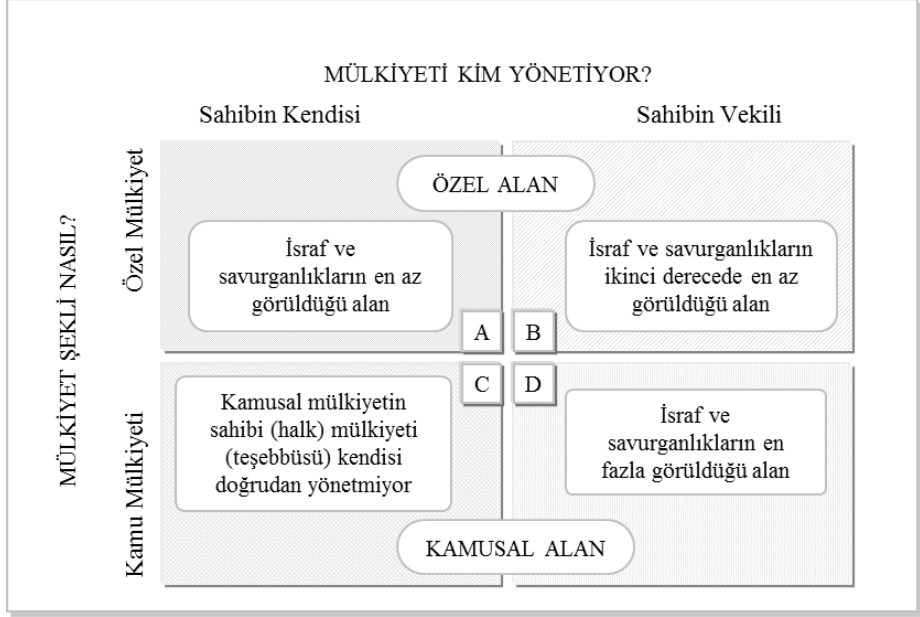
- Mülkiyet yapısı,
- Sahiplik durumu.

D alanında kamusal mülkiyet söz konusu olup organizasyon, sahibin (yani halkın) vekilleri tarafından yönetilmektedir.

A alanında ise özel mülkiyet söz konusudur ve organizasyon, bizzat sahip tarafından yönetilmektedir.

B alanında ise her ne kadar özel mülkiyet yapısı söz konusu ise de “sahip”, organizasyonu bizzat kendisi yönetmemektedir.

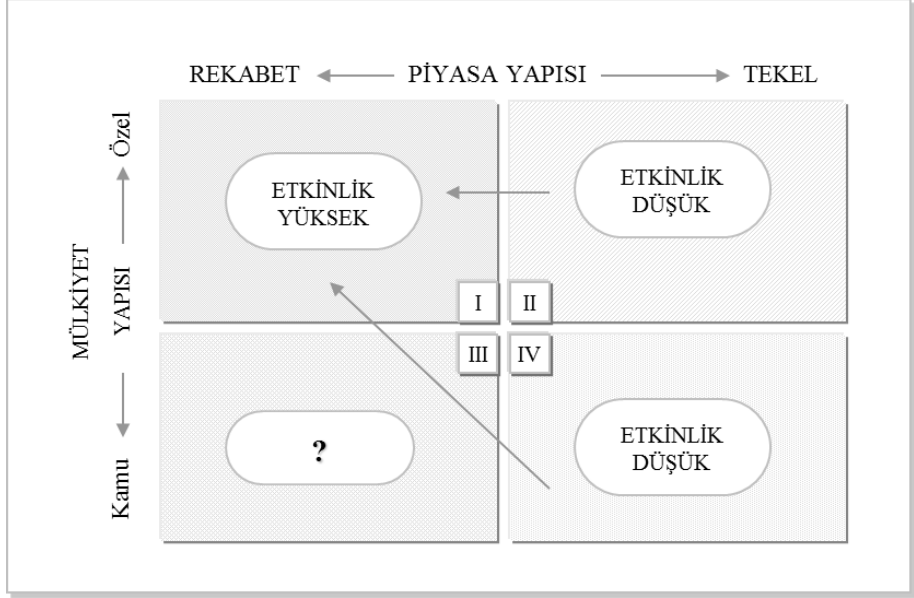
Şekil-7: İstiraf ve Savurganlıklar Yönünden Özel Mülkiyet ve Kamusal Mülkiyet Alanları

Kaynak: Aktan, 1999:21.

Şekil-8’de ise organizasyonel performans (etkinlik) ile mülkiyet ve piyasa yapısı birlikte ele alınmıştır. Anlaşıldığı üzere piyasada rekabetin mevcut olduğu bir özel mülkiyet düzeninde (I numaralı alanda) etkinlik en yüksek durumdadır. Organizasyonel etkinliğin en düşük olduğu iki alan bulunmaktadır. Gerek özel mülkiyet gerek kamu mülkiyeti olsun, piyasa yapısının “tekel” konumunda olduğu durumda etkinlik düşük seviyededir. Tekelci piyasalarda üretici, maliyetlerini minimize etme baskısı altında bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla II ve IV numaralı alanlarda etkinlik (maliyet etkinliği, kaynak kullanımında etkinlik, hizmet etkinliği vs.) yüksek düzeyde değildir. “Soru İşareti” bulunan alanda ise durum diğer alanlardan farklıdır. Matrise göre bu alanda kamu mülkiyeti ve rekabet söz konusudur. Bize göre, gerçek yaşamda kamu kurum ve teşebbüsleri arasında rekabet son derece yetersizdir. Bir başka ifadeyle, kamu kurumları ve kamu teşebbüsleri birbirleriyle rekabet etmekten genellikle uzaktırlar. Bir örnek vermek gerekirse yükseköğretim kurumları sayıca çok olsa da bunlar arasında rekabeti yaratmak gerçek yaşamda kolay olmamaktadır.

Şekil-8: Organizasyonel Etkinlikte Mülkiyet ve Piyasa Yapısının Rolü

Kaynak: Aktan & Özkıvrak, 1999:26.

Buraya kadar yapılan analizler çerçevesinde kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi arasında mülkiyet ve piyasa yapısını esas alarak etkinlik yönünden şu önermeler yapılabilir:

- Piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisinde etkinlik yönünden görece olarak üstünlüğü belirleyen faktörle özel mülkiyet ve rekabettir.
- Rekabetçi kamu ekonomisinde etkinlik, teknelci kamu ekonomisine göre daha yüksektir. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere kamu ekonomisinde kamu kurum ve kamu teşebbüsleri arasında rekabeti gerçekleştirmek gerçek yaşamda son derece güç olmaktadır.
- Rekabetçi piyasa ekonomisinde etkinlik, teknelci piyasa ekonomisine göre daha yüksek düzeydedir.

V.ORTAK MÜLKİYET TRAJEDİSİ

Yukarıdaki matris analizlerimizde özel mülkiyet ve kamusal mülkiyet ile iktisadi performans (organizasyonel performans) arasındaki ilişki analiz edildi. Matris analizlerimizde özel mülkiyet yapısının daha yüksek bir organizasyonel performansla yol açacağı ortaya konulmaya çalışıldı. Kamusal mülkiyet ya da kolektif mülkiyetin başarısızlığını anlatan bir diğer önemli

teori ise literatürde “*ortak mallar trajedisi*” olarak bilinmektedir ve bu konuyu da kısaca incelemekte yarar görüyoruz

Garrett Hardin 1968 yılında yayınlanan “*ortak mallar trajedisi (the tragedy of the commons)*” adını taşıyan makalesinde ¹³ herkesin kullanımına açık ortak tüketim mallarında (okyanuslarda balık avlamak, meralarda hayvan otlatmak, vs.) bir bedel ödemededen kullanım sözkonusu olduğundan bireylerin bu mallardan sağladıkları faydayı maksimize etme eğiliminde olacaklarını ve dahası başkalarının da o malı tüketme/kullanma eğiliminin artmasına paralel olarak ortak mallar üzerinde aşırı tüketime yöneleceklerini anlatmaya çalışmıştır. Hardin’e göre başka bireylerin de ortak maldan bedava yararlanmaları durumunda “*tüketimde rekabet*” ortaya çıkacak ve bunu fark eden bireyler tüketimlerini arttıracaklardır. Bu durum sonuçta kaynakların aşırı kullanımı ve israfı ile sonuçlanacaktır. ¹⁴

Garrett Hardin’in ortaya koyduğu bu trajedinin ortadan kaldırılmasının çözümü nedir? Ortak mallar nasıl yönetilmelidir? Ortak malların özelleştirilerek özel mülkiyete dönüştürülmesi doğru mudur? Ya da tam tersi yapılarak ortak malların devletleştirilmesi ya da millileştirilmesi ortak mülkiyet trajedisini ortadan kaldırabilir mi?

Ulusal parklar konusunu da bir ortak mal trajedisi olarak ele alan Hardin çözüm konusunda şunları yazmaktadır:

¹³ Orijinal makale için bkz. Hardin, 1968. Makalenin Türkçe çevirisi için bkz. Hardin, 2003.

¹⁴ Hardin, ortak malların trajedisini anlamamızı kolaylaştırmak için makalesinde şu örneğe yer vermiştir. “Hardin ilk olarak bir mera hayal etmemizi söyler. Bu mera devlete aittir ve birçok çoban koyunlarını otlatmaktadır. Otlığın uzun süre kullanılması herkesin yararına olacağından çobanların koyunları gereğinden fazla otlatmaması önemli bir konudur. Bu da basitçe herkesin açgözlü davranmaması sonucunu doğurur. Fakat burada bir sorun vardır; insanların sahibi oldukları koyunları günü geldiğinde satmaları gerekiyor ve koyunları kolayca satabilmek için semiz koyunlar yetiştirmeleri gerekiyor. Bu çobanların en doğal amacıdır. Öyleyse koyunlarını olması gerekenden daha fazla otlatılması gerekir. Fakat bu davranış diğerlerinin haklarını yemekle aynı anlama gelir. Bu düşüncüyü diğerleri ve otlak açısından olumsuz olarak değerlendirirseniz, şu davranış benimsenebilir: Koyunları diğer çobanların otlattığı kadar otlatmak. Fakat burada da başka bir sorun vardır. Diğer çobanların davranışlarını kontrol edemeyeceğimize göre; içlerinden biri bile koyunlarını biraz fazla otlatmış olsa bütün iyi niyetleri boşa gidecektir. Öyleyse bu ikilemden şu sonuca ulaşabilirsiniz. Koyunları gereğinden fazla otlatma kararı, diğer çobanların da aynı kararı vermesi durumunda istenilen sonuca ulaşılacaktır. Bunun da kırılğan bir durum olduğu ortadadır. Eğer çobanlardan biri koyunları biraz fazla otlatırsa, misilleme olarak yapılacak tek şey, diğer çobanların da koyunlarını daha fazla otlatmak olacaktır. İşte o an ortak malların trajedisinin başladığı andır. Yani otlağın sonunun başlangıcı” B. Sürcan, “Ortak Malların Trajedisi”, (2014) <http://www.tuicakademi.org/ortak-malların-trajedisi/>

“Ne yapacağız? Birkaç tane çözüm mevcuttur. Sözkonusu malları özel mülkiyete devredebiliriz. Kamu mülkiyeti olarak muhafaza edebilir, ancak buralara giriş için izin hakkı tesis edebiliriz.” (Hardin, 1968)

Ortak mallar konusu üzerindeki çalışmaları dolayısıyla 2009 yılında Nobel Ekonomi ödülü ile taltif edilen Elinor Ostrom ne piyasanın ne de devletin tek başına doğru çözüm olmadığına; çözümün daha farklı bir yerde aranması gerektiğine işaret etmiştir. Muhtelif ülkelerde balıkçılık, sulama, hayvancılık gibi kırsal ve yerel ekonomik faaliyetleri yakından izleyen Ostrom’a göre ne özelleştirme ne de devletleştirme doğru çözüm değildir. Her iki çözüm de birbirinden farklı sorunlara (kaynakların aşırı tüketimi, izleme-denetim-yaptırım mekanizmalarında yolsuzluklar vs.) yol açmaktadır. Ostrom yaptığı araştırmalar neticesinde ortak malların yönetiminin sözkonusu ortak mallardan doğrudan yararlanan toplulukların özyönetimine bırakılmasının daha iyi sonuçlar ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Ostrom sözkonusu kamusal ve özel mülkiyet şekillerine alternatif “özyönetim modeli”nin sağlayacağı yararları ise şu şekilde özetlemektedir:¹⁵ (Saysel, 2001)

- Kullanma ve yararlanma kuralları yerel koşullarla uyumludur.
- Kaynak kullanımında, çıkarıcı davranışlara ve yolsuzluklara karşı izleme ve denetim, bizzat o topluluğun güvenilir üyeleri tarafından yerine getirilmektedir.
- Kurallar ihlal edildiğinde uygulanan cezalar önce hafif ve ölçülüdür, ihlallerin tekrarı halinde artırılmaktadır.
- Topluluk üyeleri, kullanıcılar arasındaki veya kullanıcılarla görevliler arasındaki ihtilafları çözümleyecek mekanizmalara kolaylıkla ulaşabilecek yerel imkânlarla sahiplerdir.
- Topluluk üyelerinin kendi kurumlarını ve kurallarını geliştirme hakları dışarıdan müdahale eden hükümet yöneticileri tarafından ihlal edilmemektedir.
- Ortak mülkün kullanımı, izlenmesi, denetlenmesi, yaptırımların uygulanması, ihtilafların çözümü gibi faaliyetleri, hiyerarşik örgütlenmeyen, içi içe geçmiş organlar tarafından yerine getirilmektedir.

Özetle, Elinor Ostrom ortak kullanıma açık doğal kaynakların yönetiminde yerel toplulukların etkin bir rol oynayabileceklerine vurgu yapmaktadır. Ostrom’a göre yerel toplulukların kültürlerine ve kurumlarına gereken say-

¹⁵ Bu konuda bkz. Ostrom, 1990,1994.

gı gösterilmesi son derece önemlidir. Ostrom açık erişime ve kullanıma tabi doğal kaynakların yönetiminin güçlüğüne şu sözlerle ifade etmektedir:

“Değerli açık-erişim kaynakları daima aşırı kullanıma ve tahribata maruzdur. Dahası, doğal kaynakları yönetme konusunda basit ya da kompleks kurumsal düzenlemeler ne olursa olsun etkin kurallar dizayn etmek kolay değildir.” (Ostrom, 1994, s.1)

VI. SONUÇ

“Mülkiyet, özgürlük gibi insanoğlunun hakkıdır. Mülkiyetin Tanrı'nın yasaları gibi kutsal olmadığı fikriyatının toplum tarafından kabul edilmesi ve aynı zamanda mülkiyetin hukuk ve adalet tarafından korunmaması durumu anarşi ve tiranlığın başlangıcıdır. Mülkiyet kutsal olarak kabul edilmelidir; aksi halde özgürlük söz konusu olamaz.”
John Adams

Bu çalışma içerisinde mülkiyet hakkı ve organizasyonel performans ilişkisi analitik düzeyde matrisler yardımıyla incelenmiştir. Mülkiyet (sahiplik), organizasyonel performansı belirleyen tek değil ama en önemli faktörlerden birisidir. Ortak mülkiyete (kooperatif mülkiyet, kamusal mülkiyet, kolektif mülkiyet, vs.) dayalı bir organizasyon yapısında doğrudan bir “sahiplik” sözkonusu olmadığından doğal olarak performans da düşük olmaktadır. Buna karşın mal ve mülk üzerinde gerçek manada bir sahipliğin bulunması organizasyonel performans üzerinde pozitif anlamda oldukça etkili ve belirleyicidir.

Mülkiyet yapısı kadar piyasadaki rekabet yapısı (monopol, düopol, rekabetçi piyasalar vs.) da oldukça önemlidir. Özel mülkiyetin yaygın olduğu bir ekonomik düzen modelinde bile eğer fonksiyonel rekabet koşulları mevcut değilse ekonomide etkinlik ve yüksek performans yeterli ölçüde sağlanamayabilir.

Özetle, organizasyonel performansı ve daha geniş anlamda iktisadi performansı belirleyen iki temel faktör özel mülkiyet ve fonksiyonel rekabettir.

Mülkiyet hakları iktisadı adı verilen araştırma alanının ortaya çıkmasına katkılarda bulunan iktisat okullarının (Avusturya iktisat okulu, Chicago hukuk ve iktisat okulu, Virginia politik iktisat okulu, kurumsal iktisat okulu vs.) tamamı piyasa ekonomisinde mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmasının ve korunmasının önemi üzerinde durmaktadırlar. Bir iktisadi düzende mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanması ve korunmasının başlıca yararları şunlardır:

- Negatif dışsallıklar önemli ölçüde azalır ve/veya tamamen ortadan kalkmış olur.
- Ekonomide işlem maliyetleri önemli ölçüde azalır.
- Herkes kendi sahip olduğu mal ve mülkü koruma ve geliştirme güdüsü ile hareket edeceğinden israf ve savurganlıklar azalır ve ekonomide etkinlik sağlanmış olur.
- İktisadi mübadelenin hacmi genişler.
- Hakların korunması bireyselleşeceğinden bu durum bireylere sorumluluklar yükler.

Bu çerçevede söz konusu iktisat okuluna mensup iktisatçılar özel mülkiyet yapısı ile ekonomik gelişme ve büyüme arasında ayrılmaz bir pozitif ilişkinin var olduğunu savunmaktadırlar.

Mülkiyet hakları iktisadi olarak adlandırılan araştırma programında hâkim olan bu yaklaşıma karşı olanlar ise mülkiyet ve piyasa yapısının tek başına iktisadi performansın belirleyicisi olmadığını; yönetim yapısının da çok önemli bir faktör olarak hesaba katılması görüşünü ileri sürmektedirler. Eleştirel perspektifte eğer iyi bir yönetim yapısı kurulabilirse ortak mülkiyet alanlarında da yüksek performansın pekâlâ mümkün olabileceği görüşü savunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (1999). Mazdekizm, More ütopyası, Babuef trajedisi ve Zadruga faciası (İsraf ve savurganlıklar neden kamuda daha fazla?). *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan, 17-21.
- Aktan, C.C ve Ö. Özkıvrak, (1999). *Devlet mi? Piyasa mı? Kamu ve özel sektör arasında performans karşılaştırmaları*. Ankara: TOSYÖV Yayınları
- Aktan, C. C., (2000). *Kamu ekonomisi ve kamu maliyesi*, İzmir: Akıselim Matbaası.
- Alchian, A. (1965). Some economics of property rights. *Politico*, 816-829.
- Alchian, A. (1977). *Economic forces at work*. Indianapolis: Liberty Press.
- Alchian, A., & H. Demsetz, (1973). The property right paradigm. *The Journal of Economic History*, 33(1), 16-27.
- Alchian, A. A. ve H. Demsetz, (1972). Production, information costs and economic organization. *The American Economic Review*, 62(5), 777-795.
- Alessi, Louis De. (1980). The economics of property rights: A review of the evidence. *Research in Law and Economics*, 2(1), 1-47.

- Ayan, M. (2016). *Eşya hukuku*, II (Mülkiyet), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bartel, R. ve F. Schneider, (1991). The “Mess” of the public industrial production in Austria: A typical case of public sector inefficiency. *Public Choice*, 68, 17-40.
- Barzel, Y. (1989). Economic analysis of property rights. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cheung, S. (1968). Private property rights and sharecropping. *Journal of Political Economy*, 76(6), 1107-1122.
- Demir, Ö, (1996). *Kurumcu iktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Demsetz, H. (1964). The exchange and enforcement of property rights. *The Journal of Law & Economics*, 7, 11-26.
- Demsetz, H. (1966). Some aspects of property rights. *The Journal of Law & Economics*, 9, 61-70.
- Demsetz, H. (1967). Toward a theory of property rights. *The American Economic Review*, 57(2). Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of the American Economic Association. (May, 1967), pp. 347-359.
- Demsetz, H., (1998). *Property rights, The new palgrave – Dictionary of Economics and the Law*, (ed. Peter Newman), vol 3, London: Macmillan.
- Demsetz, H. (2002). Toward a theory of property rights II: The competition between private and collective ownership. *The Journal of Legal Studies*, 31(2), 653-672.
- Dunsire A. et all. (1988). Organizational status and performance: A conceptual framework for testing public choice theories. *Public Administration*, 66(4), 363-388.
- Eren, F. (2011). *Mülkiyet hukuku*. Ankara, Yetkin Yayınları
- Ertaş, Ş. (2018), *Eşya Hukuku*, İzmir: Fakülteler Barış Kitabevi, 2018
- Foss, K., ve Foss, N. (2015). Coasian and modern property rights economics. *Journal of Institutional Economics*, 11(2), 391-411.
- Friedman, M. ve R. Friedman (1980). *Free to choose*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Furubotn, E.G. ve Pejovich, S. (1974). *Economics of property rights*. Cambridge: Mass: Ballinger.
- Hardin, G. (1968). “the tragedy of commons”, *Science*, vol 162. Issue 3859. Pp. 1243-48.
- Hardin, G. (2003). “Orta malların trajedisi”, (Çev. Y. Şahin), *Piyasa*, Cilt: 2, Sayı: 1 (Kış 2003), s. 13-26.
- Karaman, H. (2016). *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 1. Cilt. İstanbul: 19. Baskı. Ensar Neşriyat.
- Karaman, H. (1991). “Ayn”, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, 4. Cilt. 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayn--fikih>

- Karaman, H. (1994). "Deyn", TDV. İslam Ansiklopedisi, 9. Cilt. 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/deyn>
- Leibenstein, H. (1966). "Allocative efficiency vs. 'X_efficiency'," Challenge, vol 22, no 4.
- Leibenstein, H. (1979). "'X_efficiency: From Concept to Theory'," American Economic Review, June 56, 392-415.
- Oğuz, F., (2003). *Mülkiyet hakları: Bir ekonomik analiz*. Ankara: Roma Yayınları.
- Oğuzman, K. M., Ö. Seliçi, S. Oktay- Özdemir (2012), *Eşya hukuku*, 15. Baskı. İstanbul.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1994). "Neither Market Nor State: Governance of Common Pool Resources in the 21st Century", 2 Haziran 1994, International Food Policy Research Institute, Washinton D.C.
- Ostrom, E., ve Hess, C. (2008). *Private and common property rights*. Indiana: Indiana University School of Public and Environmental Affairs.
- Öztaş, B. (2012). *Medeni hukukun temel kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pejovich, S. (1990). *The economics of property rights: Towards a theory of comparative systems*. London: Kluwer Academic Publishers.
- Putterman, L. (1986). *The economic nature of the firm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ross, S. A. (1973). Economic theory of agency: The principal's problem. *American Economic Review*, 63(2), 134-139.
- Saysel, A. K. (2001). "Ortak Mülk Alanları Ve Özyönetim", (10 Aralık, İstanbul'da "Türkiye'de su krizini derinleştiren politikalar" panelinde yapılan konuşma metni) (<https://www.suhakki.org/2011/12/ortak-mulk-alanlari-ve-ozyonetim/>)
- Sürçan, B. (2014). Ortak Malların Trajedisi, (2014) <http://www.tuica-kademi.org/ortak-malların-trajedisi/>
- Stiglitz, J. E. (1992). *Principal and agent, the new palgrave dictionary of money finance*, vol 3, Macmillan Press.
- Williamson, O. (1985). *The economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting*. London: Collier Macmillian Publisher.